

VAIKŲ GLOBOS ŠEIMOSE YPATUMAI

Dr. Rita Raudeliūnaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas ritara@mruni.eu

Jurgita Urbikaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas jurgita@yahoo.ie

*Pateikta 2011 m. vasario 3 d.
Parengta spausdinti 2011 m. kovo 28 d.*

Anotacija

Straipsnyje atskleidžiama vaikų globos šeimose ypatumai, pagrindinį dėmesį sutelkiant į šiuos aspektus: kokie motyvai skatina šeimas imtis vaiko globos, su kokiais sunkumais susiduria šeima globodama vaiką, kokia socialinė parama teikiama vaikams globojančiai šeimai, kokios socialinės paramos globėjams labiausiai trūksta. Pasirinktas kiekybinis tyrimas, apklausos raštu metodas, naudojant klausimyną. Tyrime dalyvavo 173 globėjai iš įvairių Lietuvos miestų ir rajonų. Tyrimu atskleista, kad globėjų šeimose daugiausia globojama po vieną vaiką. Be to, dauguma globėjų su globojamu vaiku yra susiję artimais giminystės ryšiais. Pagrindiniai giminaičių globėjų motyvai, paskatinę globoti be tėvų globos likusį giminaičių vaiką – pareiga padėti artimiesiems. Ne giminaičiai globėjai remiasi įvairesniais motyvais: noras padėti vaikui, kad jis galėtų augti šeimoje; neturi savų vaikų arba savi vaikai subrendo ir paliko tėvų namus; noras išreikšti save, atlikti visuomenei naudingą darbą. Pagrindiniai sunkumai, su kuriais susiduria globėjai: pedagoginių ir psichologinių žinių, reikalingų vaikų auklėjimui, stygius; globojamo vaiko psichologinės ir elgesio problemos. Globėjams stinga finansinės paramos, mokymų, individualių specialistų konsultacijų globos procese.

Reikšminiai žodžiai: be tėvų globos likęs vaikas, vaiko globa (rūpyba), globėjai (rūpintojai), šeima.

Įvadas

Vaiko teisė į šeimos ryšius priskirtina prie pirmojo lygio pagrindinių vaiko teisių, kaip teisė, garantuojanti jo fundamentalių interesų ir poreikių patenkinimą (Sagatys, 2006). Tačiau ne visose šeimose tenkinami vaiko poreikiai bei užtikrinamas tinkamas vaiko fiziologinis, emocinis bei psichosocialinis vystymasis. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos pateiktais duomenimis, kasmet daugėja pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus šeimose: fizinį ir psichologinį smurtą prieš vaikus, netinkamą ir nepakankamą vaikų priežiūrą ir kt. (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2009 m. ataskaita). Lietuvoje kasmet keli tūkstančiai vaikų praranda savo tėvų globą. Statistikos departamento duomenimis 2007 m. tėvų globos neteko 2,8 tūkst. vaikų, 2008 m. – 2,7 tūkst., 2009 m. – 2,2 tūkst. vaikų. Tik nedidelė dalis vaikų netenka tėvų globos dėl tėvų mirties. Tuo tarpu didžioji dalis vaikų netenka tėvų globos dėl tėvų netinkamo elgesio, nesirūpinimo vaikais, netinkamos vaikų priežiūros bei nesugebėjimo savo vaikams sukurti saugią aplinką. Todėl, kai tėvai negali arba nenori užtikrinti vaiko teisių, šios prievolės imasi valstybė, pirmiausia teisinio reguliavimo priemonėmis garantuodama globos teikimą kiekvienam be tėvų globos likusiam vaikui (K. Vitkauskas, 2010).

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262) globa apibūdinama kaip likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėjimas fiziniam arba juridiniam asmeniui, kuris turi užtikrinti vaiko priežiūrą, auklėjimą ir ugdymą, sudaryti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas, atstovauti ir ginti jo teises bei teisėtus interesus, rengti vaiką savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje. Globa nustatoma tėvų globos netekusiems vaikams, kurie neturi 14 metų, o rūpyba – sulaukusiems 14 metų.

Siekiant užtikrinti veiksmingą vaiko globos organizavimą, 2002 m. buvo priimti Vaiko globos (rūpybos) organizavimo nuostatai (Valstybės žinios. 2002, Nr. 35-127), Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai (Valstybės žinios. 2002, Nr. 68-2798). Šiuose teisės aktuose reglamentuojamos dvi globos rūšys: laikinoji ir nuolatinė globa. Laikinoji globa vaikui gali būti suteikta šeimoje, šeimynoje arba globos įstaigoje administracine tvarka (rajono (miesto) savivaldybės sprendimu pagal rajono (miesto) Vaiko teisių apsaugos tarnybos teikimą). Šios globos tikslas – sugražinti vaiką į savo šeimą. Nuolatinė globa nustatoma be tėvų globos likusiems vaikams, kurie esamomis sąlygomis negali grįžti į savo šeimą. Jų priežiūra, auklėjimas, teisių bei teisėtų interesų atstovavimas ir gynimas teismo tvarka pavedamas kitai šeimai, šeimynai arba vaikų globos institucijai.

Šiuolaikinė vaiko globos koncepcija pabrėžia ne institucinės vaiko globos prioritetą, o vaiko globą šeimoje. Šeimyninė vaikų globa dėl savo pobūdžio yra svarbi ir efektyvi globos forma, nes, vaikui netekus tėvų globos, tėvų vaidmenį atlieka globėjai, o vaiko socializacija ir toliau vyksta šeimoje (Snieškienė, 2002). Tai atsispindi ir Lietuvos vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijoje ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 m. plane (Valstybės žinios. 2007, Nr. 118-4817). Šios strategijos tikslas – atsižvelgiant į vaiko interesus ir poreikius, sudaryti sąlygas vaikui augti biologinėje šeimoje, o netekusiam tėvų globos vaikui – tinkamas globos (rūpybos) arba įvaikinimo sąlygas, kurios atitiktų geriausius vaiko interesus bei poreikį augti šeimos aplinkoje arba aplinkoje, artimoje šeimai, tinkamai pasirengti savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

Siekiant skatinti globą šeimose, svarbu stiprinti paramą joms. Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2002 m. atliktas tyrimas „Šeimose gyvenančių vaikų globos įvertinimas“ išskėlė globėjų atrankos problemas bei poreikį globėjų mokymams. Tyrimo pagrindu parengtos mokymo programos savivaldybių socialiniams darbuotojams ir kitiems socialiniams partneriams; rekomendacijos ir metodikos projektas savivaldybių specialistams arba kitiems socialiniams partneriams dėl globėjų atrankos, jų mokymų. Nuo 2007 m. vidurio Lietuvoje pradėta įgyvendinti bendra globėjų (rūpintojų) ir įvaikintojų rengimo programa, savivaldybėse organizuojami būsimųjų globėjų (rūpintojų) bei įtėvių mokymai.

Nors vaikų, kuriems nustatyta institucinė globa, skaičius Lietuvoje nuo 2006 m. mažėja, tačiau vaikų globos šeimoje problema išlieka aktuali. Antai vaikų, kuriems nustatyta globa (rūpyba) šeimose arba šeimynose, skaičius 2009 m. padidėjo tik 3,5 proc., lyginant su 2008 m. duomenimis (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2009 m. veiklos ataskaita). Pažymima, kad globėjų pasiūla kol kas maža – atsiradus globos poreikiui savivaldybių specialistai sunkiai randa, o dažniais atvejais visai neranda asmenų, norinčių bei galinčių globoti vaikus ir vaikai įkurdinami globos namuose. Iškeliama būtinybė gerinti globėjų rengimo procesą, analizuoti jų patirtis, teikti kompleksines paslaugas šeimai.

Reikia pastebėti, kad nors vaiko globai šeimoje teikiamas prioritetas, tačiau tyrimų šia tema Lietuvoje kol kas stokojama. Didžioji dalis mokslininkų tyrinėjo institucinę vaikų globą (Braslauskienė, 2002; Litvinienė, 2002; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Radzevičienė, 2006, Raslavičienė, Zaborskis (2002), Samošonok, 2009; Žukauskienė, Leiputė, 2002 ir kt.). Tyrimų, susijusių su vaiko globa šeimoje, per paskutinį dešimtmetį buvo atlikta keletas: D. Snieškienė (2001) tyrė vaikų globą šeimose Kauno apskrityje; vaikus globojančios šeimos kaip edukacinės institucijos ypatumus tyrė N. Bankauskienė, V. Staskevičienė (2006), F. Ivanauskienė, J. Kliknaitė (2008); vaikų globos šeimoje teisinius aspektus analizavo G. Sagatys (2006), K. Vitkauskas (2010). Pereinant į naują vaikų globos supratimo etapą, pabrėžiant vaiko globą šeimoje, tikslinga atlikti tyrimus, padedančius atskleisti šeimų, globojančių vaikus, patirtį. Tai padėtų nustatyti šių šeimų poreikius, kylančias problemas, o jų pagrindui tobulinti pagalbos šioms šeimoms sistemą, siekiant užtikrinti vaiko globos šeimose kokybę.

Tyrimo objektu pasirinkus vaikų globą šeimoje, buvo keliamas **tyrimo tikslas** – atskleisti vaikų globos šeimose ypatumus, remiantis globėjų patirtimi.

Tyrimo metodai. Empirinio tyrimo metodu pasirinkta apklausa raštu, naudojant klausimyną. Klausimyną sudarė šie klausimų blokai: socialinis demografinis klausimų blokas (respondentų amžius, išsilavinimas, šeimyninė padėtis, šeimos narių skaičius) ir diagnostinis klausimų blokas *apie vaiko globą bei socialinę paramą* vaikus globojančioms šeimoms. Klausimyne vyravo uždaro tipo klausimai. Respondentai buvo prašomi pažymėti jiems reikšmingus, klausimyne pateiktus atsakymų variantus. Surinktų duomenų statistinė analizė buvo atlikta naudojant SPSS 12.0 programą. Duomenys analizuojami remiantis aprašomosios statistikos dydžiu – procentine išraiška.

Tiriamųjų imtis. Tyrimas atliktas 2009 m.. Apklausai atlikti pasirinktas tikslinės imties atrankos būdas. Pagrindiniai tyrimo dalyvių atrankos kriterijai – tėvų globos netekusių vaikų globėjai (giminaičiai ir ne giminaičiai). Bendradarbiaujant su savivaldybių socialiniais darbuotojais, buvo išsiųsti klausimynai 250 globėjų, gyvenančių įvairiuose Lietuvos miestuose ir rajonuose (Klaipėdos, Telšių, Biržų, Kauno, Vilniaus, Tauragės, Alytaus, Šiaulių, Utenos). Užpildyti klausimynai grįžo iš 173 globėjų (visi klausimynai užpildyti tinkamai). Tyrimo metu dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, informuoti apie konfidencialumo ir anonimiškumo išlaikymą.

Tyrimo dalyvavusių respondentų amžius – nuo 20 iki 65 metų. Daugumos (61, 9 proc.) respondentų amžius buvo 36–55 metai, daugiau nei dešimtadalio (12,7 proc.) – 25–35 metai ir panašus skaičius (17,9 proc.) tyrimo dalyvių buvo 56–65 metų amžiaus. Daugiau nei trečdalis respondentų buvo baigę aukštąsias ir profesines mokyklas, o apie penktadalis – aukštesniąsias ir tik nežymi dalis – vidurinę arba pagrindinę mokyklą. Daugiau kaip trečdalis (39,9 proc.) tyrimo dalyvavusių globėjų šeimos narių skaičių sudarė 3 asmenys, trečdalis (30,1 proc.) – 4 asmenys, daugiau nei dešimtadalio (15,6 proc.) – 2 asmenys ir panašaus skaičiaus (12,4 proc.) – 5 asmenys.

Tyrimo rezultatai

Vaiko globa šeimoje yra viena iš prioritetinių vaiko globos sričių, siekiant patenkinti vaiko poreikius. Globėjų, kuriems patikėta vaiko globa, pareiga – prižiūrėti vaikus, rūpintis jų sveikata, ugdymu, išlaikyti juos, sudaryti palankias visapusiškos raidos sąlygas, kad jie būtų parengti savarankiškai gyventi visuomenėje.

Kita vertus, pasak D. Snieškienės (2002), vaikus globojanti šeima pasižymi tam tikrais ypatumais: globėjai yra priskirtiniai vaiko ugdytojai šeimoje, jiems būtinas pasirengimas globoti vaikus, tokioje šeimoje yra labai išreikšta terapinė prevencinė funkcija, nes globojami vaikai būna emociškai ir psichologiškai pažeisti, taip pat globėjai, siekdami efektyviai ugdyti ir socializuoti globotinius, turi bendradarbiauti su institucijomis, prižiūrinčiomis globos procesą jų šeimose, ir specialistais. Tai rodo, kad tokioms šeimoms reikalingas dėmesys ir valstybės pagalba.

Siekiant atskleisti *vaikų globos šeimose* ypatumus, remtasi globėjų patirtimi. Tyrimo metu dėmesys buvo sutelktas į šiuos aspektus: *kiek vaikų šeima imasi globoti, koks šeimos giminystės ryšys su globojamu vaiku, kokia globos forma, ar globojamas vaikas turi negalę, kokie motyvai skatina šeimai imtis vaiko globos, su kokiais sunkumais susiduria šeima, globodama vaiką, kokia socialinė parama teikiama šeimai, kur globėjai kreipiasi, esant problemoms dėl globojamo vaiko, kokios socialinės paramos jiems labiausiai trūksta.*

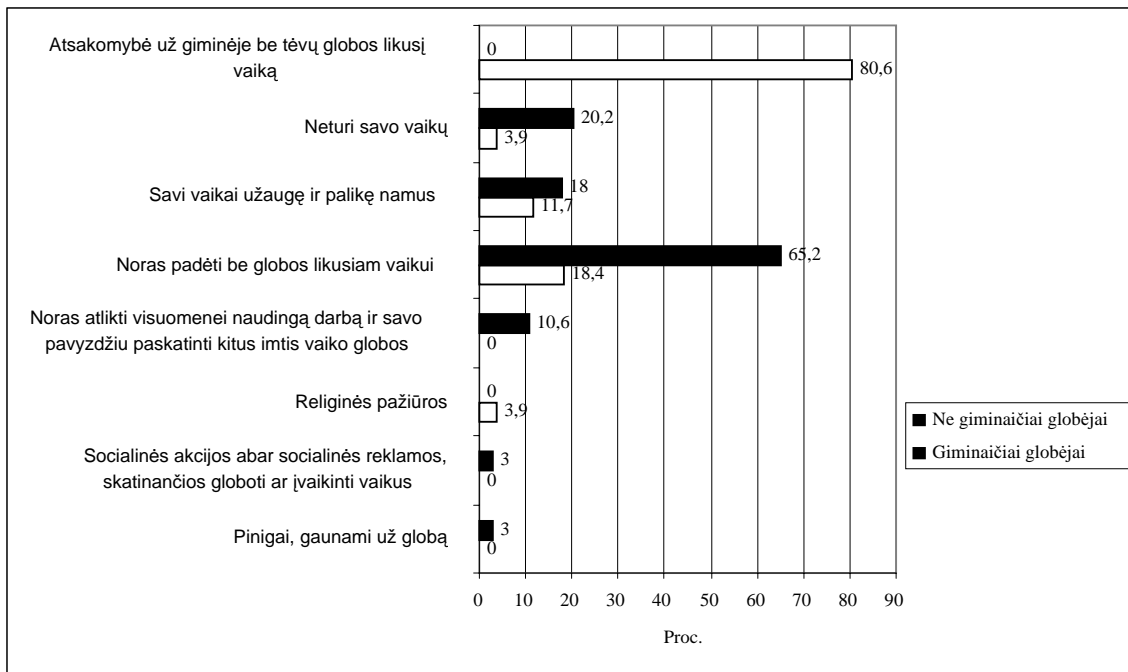
Tyrimo duomenys apie *globojamų vaikų skaičių* atskleidė, kad didžioji dalis tyrimo dalyvavusių globėjų globoja vieną vaiką (74,6 proc.), o apie penktadalis (18,5 proc.) – du vaikus ir tik labai nežymi dalis (2,9 proc. bei 4,0 proc.) globėjų globoja tris ir keturis vaikus. Tai rodo, kad populiariausia išlieka vieno vaiko globa. Taip pat nustatyta, kad daugiau nei pusė respondentų abiejose grupėse, ir giminaičių (59,2 proc.), ir ne giminaičių (60,6 proc.) globėjų, yra įteisinę nuolatinę vaiko globos formą.

Išanalizavus tyrimo duomenis *apie globojamo vaiko amžių*, paaiškėjo, kad daugiau nei trečdalis (41,2 proc.) respondentų globoja vaikus nuo 6 iki 10 metų, apie ketvirtadalis (19,1 proc.) – nuo 1 iki 5 metų, apie penktadalis (24,0 proc.) – nuo 11 iki 14 metų ir daugiau nei dešimtadalio (15,7 proc.) – vaikus nuo 15 iki 17 metų. Tai rodo, kad tyrimo dalyvavusiose šeimose didžioji dauguma globojamų vaikų yra nuo 6 iki 14 metų amžiaus. Taip pat tyrimo metu domėtasi, kokio amžiaus vaikai buvo, kai juos šeimos ėmėsi globoti ir, ar imami globoti negalę turintys vaikai. Paaiškėjo, kad daugiausia šeimų ėmėsi globoti 5–11 metų vaikus. Tuo tarpu tirtos šeimos rečiau ėmėsi globoti 1–3 metų ir 12–17 metų vaikus. Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis (2009) rečiausiai šeimos imasi globoti iki 3 metų vaikus, o daugiausia šeimose yra globojamų 10–14 metų ir 15–17 metų vaikų. Be to, tyrimu atskleista, kad didžioji dauguma (91,3 proc.) tyrimo dalyvavusių globėjų globoja vaiką, neturintį jokios negalios ir tik maža dalis (8,7 proc.) pažymėjo, kad jų globojamas vaikas turi negalę (regos, klausos, judėjimo). Kitų tyrėjų (Snieškienė, 2002 ir kt.) duomenys taip pat atskleidė panašias tendencijas: dauguma globėjų nori imtis globoti sveikus, neturinčius negalios, vaikus.

Tyrimo metu domėtasi, *koks giminystės ryšys sieja globėjus su globojamu vaiku.* Tyrimo duomenys atskleidė, kad daugiau nei pusė (59,5 proc.) globėjų giminystės ryšiais yra susiję su globojamu vaiku. Paaiškėjo, kad apie pusė (47,5 proc.) vaiko giminaičių globėjų yra seneliai, daugiau nei trečdalis (42,7 proc.) – tetos, dėdės, apie dešimtadalis (9,8 proc.) – vyresnieji broliai ir seserys. Kiek daugiau nei trečdalis (38,2 proc.) globėjų nurodė, kad su globojamu vaiku giminystės ryšys nesiejama. Taip pat paaiškėjo, kad tik keletas (2,3 proc.) globėjų globoja ir giminaičių, ir ne giminaičių vaikus. Tai rodo, kad populiariausnė yra giminaičių globa. Antai Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2009 m. ataskaitoje nurodoma, kad šeimos, nesusijusios giminystės ryšiais su globojamu vaiku, sudaro tik 30 proc. vi-

sų vaikus globojančių šeimų skaičiaus. Vienas iš vaiko globos (rūpybos) nustatymo principų, įtvirtintų teisės aktuose, pabrėžia, jog pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Todėl nustatant vaiko globą (rūpybą) šeimoje, pirmiausia ieškoma artimųjų, galinčių rūpintis vaiku.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, *kokie motyvai paskatino šeimas imtis vaiko globos* (1 pav.).

1 pav. Motyvai, paskatinę imtis vaiko globos

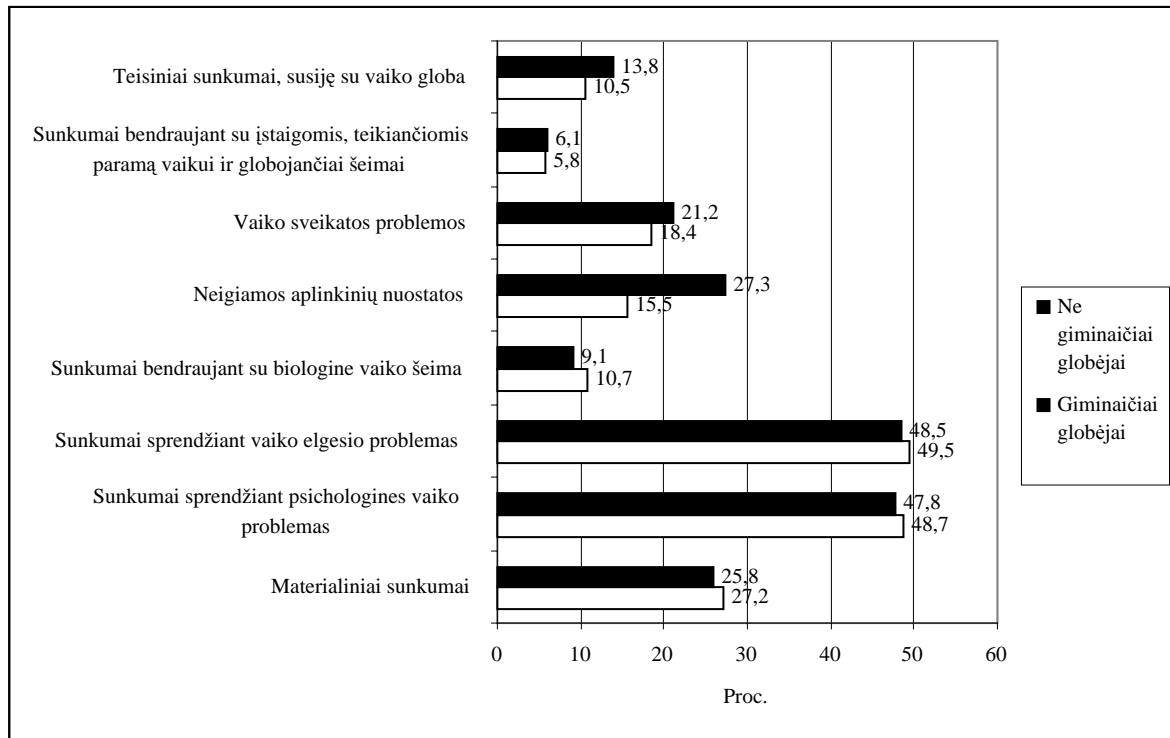
Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didžioji dauguma (81,6 proc.) giminaičių globėjų pagrindiniu motyvu, paskatinusiu globoti be tėvų globos likusį giminaičių vaiką, nurodė įsipareigojimus šeimai, atsakomybę, pareigą padėti artimiesiems. Ne giminaičiai globėjai remiasi įvairesniais motyvais, paskatinusiais globoti vaikus: daugiau nei pusė (65,2 proc.) jų nurodė norą padėti be globos likusiam vaikui, penktadalis (20,2 proc.) ėmėsi globoti svetimą vaiką, nes neturi savų vaikų, o kiek mažiau nei penktadalis (18,0 proc.) jų ėmėsi vaiko globos, kai savi vaikai užaugo, paliko tėvų namus. Pažymėtina ir tai, kad dešimtadalis (10,6 proc.) ne giminaičių globėjų nurodė, jog ėmėsi globoti vaiką, nes nori išreikšti save, atlikti visuomenei naudingą darbą, taip pat paskatinti kitas žmones imtis globoti be tėvų globos likusius vaikus. Tyrimu atskleista, kad tik mažą dalį (3 proc.) ne giminaičių globėjų globoti vaiką paskatino socialinės akcijos arba socialinė reklama, taip pat pinigine išmoka. Dalis globėjų pažymėjo, kad reikėtų daugiau informacijos, socialinių reklamų, kurios padėtų keisti visuomenės požiūrį į vaiko globą šeimoje ir gal būtų paskatintų kitas šeimas imtis vaiko globos.

Organizuojant socialinės paramos teikimą šeimoms, globojančioms vaikus, tikslinga išsiaiškinti *su kokiais sunkumais dažniausiai susiduria šeima, globojanti vaikus* (2 pav.).

Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad pagrindinės problemos, su kuriomis susidūrė apie pusė ne giminaičių globėjų ir daugiau nei pusė giminaičių globėjų – tai pedagoginių, psichologinių žinių, reikalingų vaikų auklėjimui, stygius. Taip pat beveik pusė giminaičių ir ne giminaičių globėjų dažnai susiduria su sunkumais, spręsdami globojamo vaiko psichologines ir elgesio problemas. Psichologinėje literatūroje teigiama, jog pats didžiausias praradimas vaikui yra jo tėvai. Nerimas, išgyvenimai, išsiskyrus su artimais žmonėmis, labai veikia vaiko psichinę būklę, jo elgesį (Barth, 2002; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007 ir kt.). Atsiradus naujai šeimai, vaiko gyvenime vyksta nelengvas adaptacijos procesas, kurio metu ir vaikui, ir globėjams reikalinga kompleksinė specialistų pagalba.

Tyrimu atskleista, kad su materialiniais sunkumais dažnai susiduria daugiau nei ketvirtadalis giminaičių (27,2 proc.) ir ne giminaičių (25,8 proc.) globėjų. Didžioji dauguma respondentų (73,2 proc.) pažymėjo, kad daugiausia pinigų išleidžia maistui bei rūbams ir ne visada gali skirti pakankamai pinigų vaikų laisvalaikio užimtumui. Pažymėtina ir tai, kad daugiau nei ketvirtadalis (27,3 proc.) ne giminaičių globėjų ir daugiau nei dešimtadalis (15,5 proc.) giminaičių globėjų nurodė, jog dažnai patiria neigiamą aplinkinių nuostatą, kad jie globoja vaiką tik iš savanaudiškų paskatų. Dalis globėjų mano,

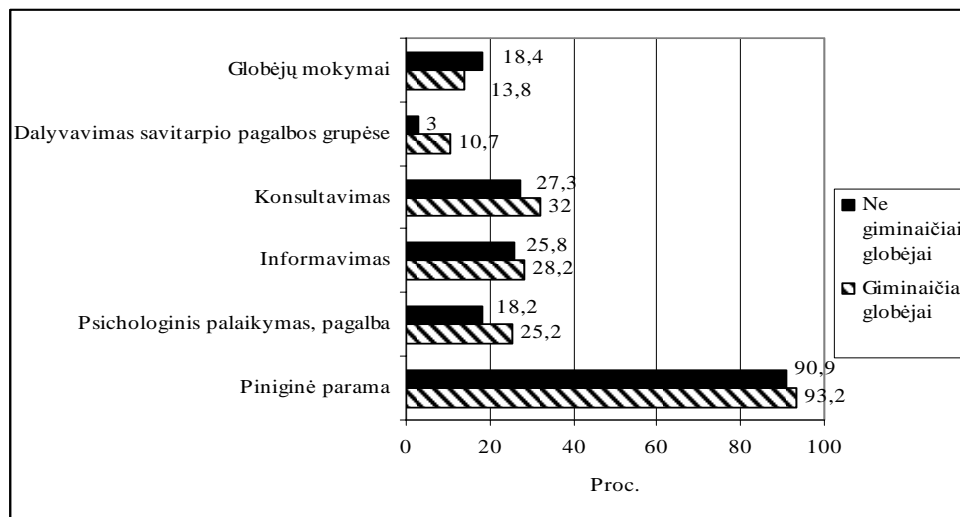
kad mūsų visuomenėje dar nėra supratimo, jog globoti gali ne tik įstaiga, bet ir šeima. Tai patvirtina ir kitų tyrimų (Šnieškienė, 2002, Kabašinskaitė, 2007) duomenys, rodantys, kad visuomenės požiūris į vaikus globiančias šeimas teigiama linkme keičiasi nežymiai.

2 pav. Sunkumai, kuriuos dažniausiai patiria globėjai, globodami vaikus

Paaiškėjo ir tai, kad daugiau nei dešimtadalis ir giminaičių, ir ne giminaičių globėjų susiduria su problemomis, bendraudami su vaiko tėvais. Tai rodo, jog būsimus globėjus (rūpintojus) būtina mokyti ir jau globojantiems vaikus teikti pagalbą. Išskylančius sunkumus lengviau spręsti turint specialių žinių, galint gauti kvalifikuotą specialisto pagalbą.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, *kokia socialinė parama teikiama vaikų globojančioms šeimoms* (3 pav.).

3 pav. Socialinė parama, kurią gauna šeimos, globojančios vaikus

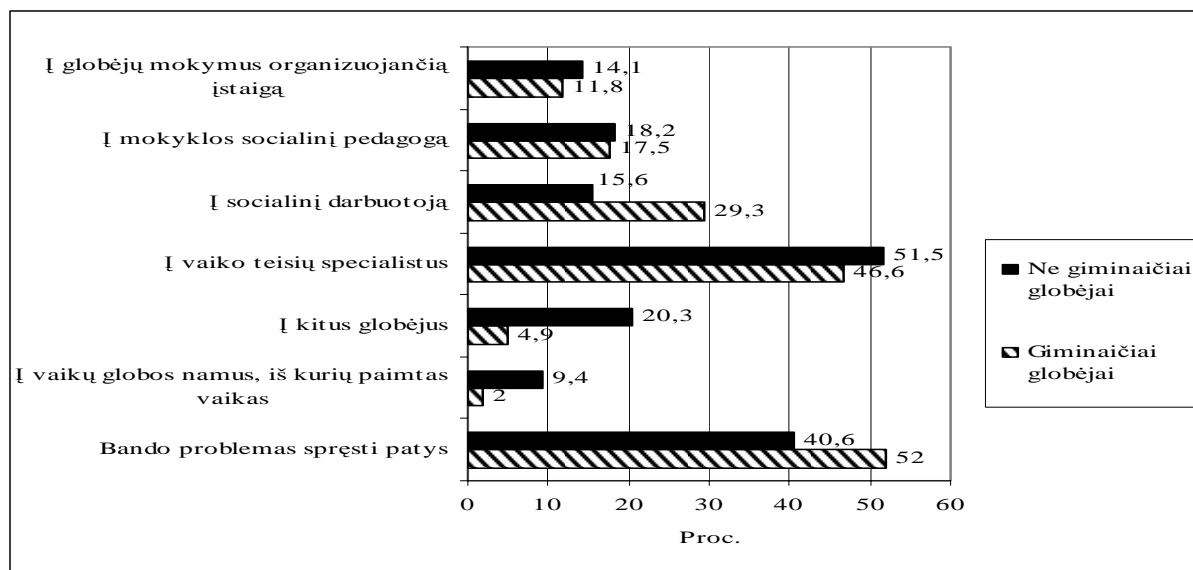
Tyrimo duomenys rodo, kad didžioji dauguma (93,2 proc.) giminaičių ir ne giminaičių (90,9 proc.) globėjų piniginę paramą už globojamą vaiką įvardijo kaip pagrindinę socialinę paramą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugiau nei pusė ir giminaičių, ir ne giminaičių globėjų stokoja psichologinio palaikymo, pagalbos, informavimo, konsultavimo paslaugų. Be to, detalesnė duomenų analizė parodė, kad minėtų paslaugų ypač stokoja kaimo vietovėse gyvenantys globėjai.

Taip pat paaiškėjo, kad maža dalis giminaičių globėjų (10,7 proc.), ir dar mažesnė dalis (tik 3,0 proc.) ne giminaičių globėjų lanko savitarpio pagalbos grupes. Tai rodo, kad savitarpio pagalbos grupių tinklas šeimoms, globojančioms vaikus, nėra pakankamai išplėtotas; savitarpio pagalba nėra visiškai suvokiama kaip socialinės pagalbos dalis ir šeimos nėra motyvuotos savitarpio pagalbos procesui.

Tyrimu atskleista, kad tik 18,4 proc. ne giminaičių globėjų ir 13,8 proc. giminaičių globėjų dalyvavo mokymuose prieš paimdami globoti vaiką. Iki 2007 m. Lietuvoje nebuvo bendros globėjų ir įtėvių rengimo praktikos. 2007 m. Lietuvai įsigijus bendrą globėjų rengimo licenziją (pagal PRIDE programą), šalyje pradėti vykdyti mokymai, siekiant tinkamai šeimas parengti globoti arba įvaikinti. Tačiau kol kas giminaičiams globėjams nėra privaloma dalyvauti mokymuose. Pažymėtina ir tai, kad nuo 2011 m. savivaldybėse bus organizuojami ne tik būsimų globėjų ir įtėvių mokymai, bet ir teikiamos tokios paslaugos jau globojančioms ir įvaikinusioms šeimoms. Tikėtina, kad globėjai ateityje bus labiau pasirengę auklėti jiems patikėtus vaikus. Kita vertus, svarbu, kad globėjų mokymo plėtra apimtų ir vaikus globojančius giminaičius.

Ir šis, ir kiti tyrimai rodo, kad globojančios vaikus šeimos susiduria su įvairiais sunkumais. Nereitai tie sunkumai kyla dėl vaiko elgesio, sudėtingų ryšių su globotinio tėvais, teisinių sunkumų, susijusių su globa, ir kt. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis (2009) pasitaiko atvejų, kai šeimose globoti vaikai gražinami atgal į institucijas, arba tenka nušalinti globėjus nuo pareigų dėl netinkamo jų vykdymo. Antai 2009 m. atgal į institucijas globėjai gražino 117 vaikų, o 19 globėjų buvo nušalinti nuo pareigų. Todėl siekiant, kad mažėtų tokių atvejų, globėjų (rūpintojų) šeimoms globos proceso metu svarbu teikti visokeriopą pagalbą.

Tyrimo metu buvo domėtasi, kur globėjai dažniausiai kreipiasi pagalbos, iškilus problemoms (4 pav.)

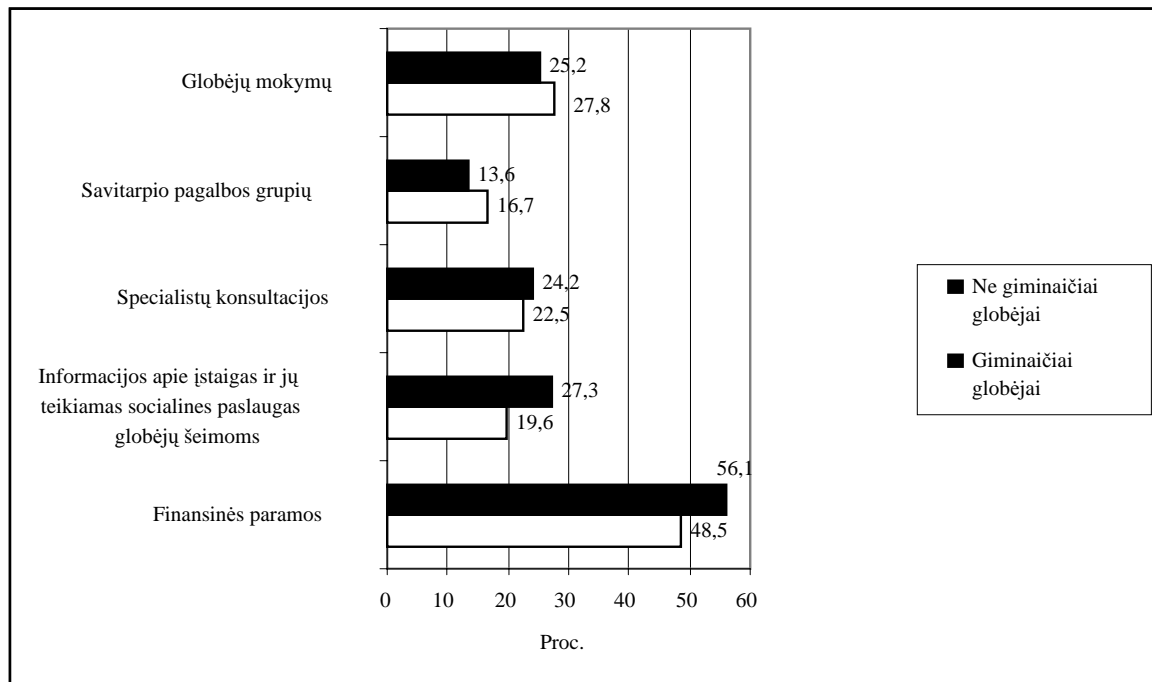
4 pav. Kur globėjai dažniausiai kreipiasi pagalbos, iškilus problemoms

Duomenys rodo, kad daugiau kaip pusė (52,0 proc.) giminaičių ir daugiau nei trečdalis (40,6 proc.) ne giminaičių globėjų, iškilus problemoms, pirmiausia jas bando spręsti patys. Akivaizdu ir tai, kad nemaža dalis giminaičių (46,6 proc.) ir ne giminaičių (51,5 proc.) globėjų pagalbos, esant reikalui, dažniausiai kreipiasi į vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistus.

Pastebėta, kad pagalbos į socialinį darbuotoją kreipiasi apie trečdalis (29,3 proc.) giminaičių ir tik kiek daugiau nei dešimtadalis (15,6 proc.) ne giminaičių globėjų. Tuo tarpu pagalbos į kitus globėjus kreipiasi penktadalis (20,3 proc.) ne giminaičių globėjų ir tik labai nedidelė dalis (4,9 proc.) giminaičių globėjų. Be to, paaiškėjo, kad dešimtadalis abiejų grupių globėjų pagalbos kreipiasi į įstaigą, kurioje

buvo rengiamasi globoti vaiką. Taip pat apie dešimtadalis ne giminaičių globėjų ir tik keli giminaičiai globėjai nurodė, kad kreipiasi pagalbos į globos namus, iš kurių buvo paimtas vaikas.

Siekiant tobulinti socialinės paramos ir paslaugų sistemą, būtina išsiaiškinti *ko labiausiai trūksta šeimoms, kurios globoja vaikus* (5 pav.).

5 pav. Socialinė parama, kurios trūksta vaikus globojančioms šeimoms

Nemaža dalis respondentų nurodė, kad jiems labiausiai trūksta finansinės paramos: tai pažymėjo pusė (48,5 proc.) tyrime dalyvavusių giminaičių ir daugiau kaip pusė (56,1 proc.) ne giminaičių globėjų. Pažymėtina, kad penktadalis tyrime dalyvavusių ir giminaičių, ir ne giminaičių globėjų nurodė, jog jiems stinga globėjų mokymo programų, o ketvirtadalis jų teigė pasigendantis kompetentingų specialistų konsultacijų. Informacijos apie įstaigas ir jų teikiamas socialines paslaugas pasigedo taip pat apie ketvirtadalis (19,6 proc.) tyrime dalyvavusių giminaičių ir penktadalis (27,3 proc.) ne giminaičių globėjų. Remdamiesi tyrimo duomenimis, galime daryti išvadą, kad globėjai paramą suvokia ne tik kaip išmokas, tačiau pabrėžia ir globėjų mokymų, specialistų individualių konsultacijų, socialinių paslaugų (informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo bei kt.) poreikį. Tai rodo, kad kompleksinės pagalbos ir paramos globėjų (rūpintojų) šeimoms stinga ir atsakingoms už vaikų globą (rūpyba) institucijoms būtina šias problemas spręsti, siekiant užtikrinti globos šeimose kokybę.

Išvados

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose pabrėžiama, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos arba dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į valstybės teikiamą apsaugą bei paramą. Vaiko globa yra viena iš priemonių, padedanti vaikui užtikrinti jo teisių įgyvendinimą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai ir tinkamai augti bei tobulėti. Vaiko globos užtikrinimo politikoje vaiko globa šeimoje iškeliamą kaip prioritetinę globos priemonę. Tačiau, nežiūrint teigiamų šios srities pokyčių, Lietuvoje vis dar didelei daliai be tėvų globos likusių vaikų nustatoma institucinė globa.

Tyrimo rezultatai apie vaikų globą šeimose atskleidė, kad globėjų šeimose daugiausia globojama po vieną vaiką ir tik nedidelė dalis globėjų ėmėsi globoti 2, o dar mažesnė dalis – 3 ir daugiau vaikų. Be to, šeimos linkusios imtis globoti 5–11 metų ir neturinčius negalios vaikus, o jaunesnius, ypač iki 3 metų, ir turinčius negalią vaikus ėmėsi globoti tik vienas kitas globėjas. Kita vertus, tyrimu atskleista, kad šeimų, nesusijusių giminystės ryšiais su globojamu vaiku, buvo daug mažiau nei giminystės ryšiais susijusių šeimų.

Tyrimas parodė, kad pagrindiniai giminaičių globėjų motyvai, paskatinę globoti be tėvų globos likusį giminaičių vaiką, – įsipareigojimai šeimai, atsakomybė ir pareiga padėti artimiesiems. Ne giminaičiai globėjai remiasi įvairesniais motyvais, paskatinusiais globoti vaikus: noras padėti be globos likusiam vaikui, suteikti jam galimybę augti šeimoje, neturi savų vaikų arba savi vaikai subrendo ir paliko tėvų namus, noras išreikšti save, atlikti visuomenei naudingą darbą, taip pat paskatinti kitus žmones imtis globoti be tėvų globos likusius vaikus.

Tyrimu atskleista, kad pagrindinės problemos, su kuriomis daugiausiai susiduria ir giminaičiai, ir ne giminaičiai vaiko globėjai – pedagoginių bei psichologinių žinių, reikalingų vaikų auklėjimui, stygius, taip pat sunkumai, sprendžiant globojamo vaiko psichologines ir elgesio problemas. Be to, tik nežymi dalis globėjų nurodė, kad jie dalyvavo mokymuose, prieš paimdami globoti vaiką. Pastaruoju metu mokymai būtini tik ne giminaičiams vaiko globėjams. Kita vertus, tyrimu atskleista, kad globėjams stinginga ne tik finansinės paramos, bet ir jų mokymų, individualių specialistų konsultacijų globos metu. Todėl tikslinga savivaldybėse plėtoti socialinių paslaugų tinklą šeimoms, globojančioms vaikus, teikti įvairiapusišką pagalbą globėjų šeimoms globos metu, o globėjų mokymo sistema turėtų apimti ir vaikus globojančius giminaičius.

Literatūros sąrašas

1. Barth, R. Outcomes of Adoption and what they tell us about designing Adoption Services. Adoption Quarterly. New York: Oxford University press, 2002.
2. Bankauskienė, N.; Stankevičienė, V. Vaikus globojančios šeimos kaip edukacinės institucijos ypatumai: naujosios ES narės atvejis. *Socialiniai mokslai*. 2006, 1(15): 40.
3. Braslauskienė, R. Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose (socialinis ir psichologinis aspektas). Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2002.
4. Bunevičienė, A.; Snieškienė, D.; Žalimienė, L. *Šeimose gyvenančių vaikų globos įvertinimas [interaktyvus]*, 2002 [žiūrėta 2010-12-22]. <<http://www.dsti.lt/tyrimai.html>>.
5. Ivanauskienė, F.; Kliknaitė, J. Savanoriška vaikų globa: edukacinės vertės aspektas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*. 2008, 4(20): 151–157.
6. Kabašinskaitė, D. Vaiko teisė į šeimos globą. *Socialinis ugdymas*. 2007, 4: 69–78.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
8. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002 m. balandžio 18 d. įsakymas Nr. 56 „Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 68–2798.
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2009 m. veiklos ataskaita. [interaktyvus], 2009 [žiūrėta 2010-12-20]. <<http://www3.lrs.lt/docs2/TTVQIDQD.PDF>>.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 35-127.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 1193 „Dėl vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2012 metų plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 118-4817.
12. Pileckaitė-Markovienė, M.; Lazdauskas, T. Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007.
13. Radzevičienė, L. Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006.
14. Raslavičienė, G.; Zaborskis, A. Vaikų, augančių globos įstaigose, elgesio ir emocijų mišrių sutrikimų kaita. *Medicina*. 2002, 38 (7): 759–768.
15. Sagatys, G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
16. Samošonok, K. Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvus elgesio ugdymas(sis). Daktaro disertacija. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2009.
17. Snieškienė, D. Vaikų globa šeimose kaip socialinis veiksmas. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas, 2002.
18. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2009 m. veiklos ataskaita. [interaktyvus], 2009 [žiūrėta 2010-12-20]. <<http://www.ivaikinas.lt>>.
19. Vitkauskas, K. Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje. Viešoji politika ir administravimas. 2010, 31: 136–146.
20. Žukauskienė, R.; Leiputė, O. Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocijų ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*. 2002, 2(2): 106–115.

PECULIARITIES OF CHILDREN FOSTER IN FAMILY

Dr. Rita Raudeliūnaitė

Mykolas Romeris University

Jurgita Urbikaitė

Mykolas Romeris University

Summary

The article analyzes the peculiarities of families of foster children and their foster parents. The greatest attention is focused on the following aspects: how many foster children one family can foster, if there is some family kinship with the foster child, what motivates families to take care of the child, what difficulties families are faced with when fostering a child, what social support is provided to foster parents families, where foster parents seek help for issues concerning the children in their care, what lack of social support is. The method of written inquiry (the instrument—a questionnaire) was used. 173 foster-parents of the different regions of Lithuania participated in the research. The research took place in 2009. The research results have revealed that the majority of foster parents families' care for one child. In addition, families tend to take care of children who are 5-11 years old and children without disabilities. The majority of caregivers have close family ties with foster children. The main motive of foster parents, who are the relatives of a foster child, is the responsibility to support the family. The motives of foster parents who are not relatives are based on a wider range of reasons, i.e. the desire to help the child to grow up in the family; they don't have their own children or their own children have left the parental home; the desire to realize oneself; to do socially useful work and so on. Caregivers face difficulties such as: the lack of psychological and pedagogical knowledge which is necessary for educating and psychological and behavioral problems of the foster child. Foster parents are faced with the lack of financial support, training and advice of professionals.

Keywords: foster child, foster, foster parents, family.